

ВОЛОШИНА С.В., канд. екон. наук, доц.
КАЛІНІЧЕНКО Д.Р., аспірант

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ЯК ЗАСІБ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ДОДАТКОВОГО ПРОДУКТУ В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ

Додатковим продуктом є та частина створеного суспільного продукту, яка перевищує виробництво необхідного продукту. В свою чергу, необхідним продуктом виступає створений працівниками суспільний продукт, що використовується ними та членами їх сімей для відтворення своїх фізичних та духовних потреб. Тобто, додатковий продукт – це не що інакше як сукупність благ, які або споживаються власниками різних видів підприємств на основі привласнення ними результатів праці своїх працівників, або споживаються суспільством загалом через суспільні фонди споживання.

Додатковий продукт є невід’ємною умовою розвитку суспільства. Саме кількість та якість створеного додаткового продукту впливає на розвиток науково-технічного прогресу, підвищення рівня життя населення, забезпечення всіх сфер життєдіяльності людини.

Пріоритетним фактором розвитку суспільного виробництва є людський капітал, що включає знання, вміння, навички, здібності тощо, набуті людиною в процесі її особистісного і суспільного розвитку. Конкуренція на ринку праці між найманими працівниками вимагає підвищення рівня людського капіталу та сприяє вдосконаленню виробництва, підвищенню його ефективності. При цьому людина всі свої знання, здібності, вміння та енергію прагне спрямувати на виробництво і через це – на збільшення необхідного і додаткового продукту.

Історично розвиток економічних теорій можна розглядати як зміну форм суспільного виробництва і розподілу додаткового продукту. Будь-яка підприємницька діяльність існує з метою виробництва додаткового продукту та його привласнення. Без цієї категорії така діяльність не має сенсу, оскільки виключається можливість розширення виробництва та накопичення прибутку. Основним інструментом економічного зростання при цьому є людина, а саме її творчий, розумовий та фізичний потенціал, як основні рушії економічного розвитку.

В економічних вченнях Стародавнього Китаю, Індії, Греції мислителі воліли виявити причини виникнення додаткового продукту і знайти способи його підвищення. Для цього вони намагалися осмислити роль людини в суспільстві та державі, виділити риси особистісного розвитку, наголошуючи на перевагах освіченої людини перед рабом і важливості мотивації до праці.

Так, Вавилонський цар Хамураппі в Кодексі законів визначив необхідність матеріального заохочення рабів з метою підвищення продуктивності їх праці, яке, в свою чергу, створює основу для нарощування багатства царства. Індійський мислитель Каутілья виділив трудове походження багатства та відзначив необхідність купців ділитися прибутками з державою. Давньогрецький мислитель Аристотель визначає поділ праці на природну (корисну для суспільства) і неприродну (наживання статків шляхом торгівлі), поділяючи людей на вільних (яким притаманна розумова діяльність) та рабів (фізична праця).

Таким чином, вже мислителі Стародавнього світу почали виділяти важливість збагачення держави саме за рахунок підвищення рівня виробництва (не що інакше, як створення додаткового продукту). Праця рабів є необхідною для суспільства та держави, оскільки є основою виробництва. Працю вільних людей більшість мислителів відносять до розумової, описують її як мистецтво заробляти гроші.

Значного розвитку ідея залежності створеного капіталу від набутих знань та здібностей людини набула за часів класичної політичної економії. У. Петті наголосив, що багатство, майно чи запаси країни є результатом праці людей. А. Сміт уперше визначив людину як основу створення та зростання капіталу за рахунок набутих нею знань та наявних природних здібностей. Згідно вчення К. Маркса головна особливість робочої сили – створення додаткової вартості. Це є основою розгляду людського капіталу як джерела збільшення доходів підприємства (мікрорівень) та ВВП (макрорівень), а отже – умовою підвищення заробітної плати працівників. Автори трудової теорії вартості – А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс – не тільки розвили концептуальні положення економіки, але і поступово змінили свій погляд на людину, як джерело створення та зростання вартості.

Водночас прихильники теорії трьох факторів виробництва (В. Бейджхот, Ф. Ліст, А. Маршалл, Дж.С. Міллер, В. Рошер, Г. Сіджуїк

та ін.) принципово не відносили до капіталу людину з її природними якостями, на відміну від людських знань і здібностей до праці, які все ж вважають елементом капіталу [1, 10].

Так, на думку Дж.С. Мілля, “людина ... не є капіталом. Людина є метою, заради якої існує багатство. Але її набуті здібності, що виступають засобом і реалізуються лише через працю, на всіх підставах можна віднести до категорії капіталу” [2, с. 47].

Праці американського економіста І. Фішера сприяли появі та розвитку альтернативних концепцій щодо визначення вартості людини, зокрема його теорії “всеосяжного капіталу”. Основною ідеєю вважалося, що діяльність людей повинна бути спрямована на досягнення практичного результату і життєвого успіху. І. Фішер стверджував, що капіталом є все, що здатне протягом певного часу приносити дохід. Він вважав, що людина, як і інші корисні матеріальні об’єкти, входить до складу капіталу.

Вперше поняття «людський капітал» з’явилося в працях Т. Шульца, під яким він розумів наявний запас придбаних знань, навичок, досвіду, здоров’я, здібностей, мотивацій та енергії, що може бути використаний протягом певного періоду часу з метою виробництва товарів і послуг; водночас капітал є складовою частиною людини і саме тому є майбутнім джерелом її доходів [3, с. 16].

Таким чином, основою економічного зростання та розвитку суспільства є реалізація здобутих людиною знань, навичок, здібностей, кваліфікації та всього того, що можна віднести до категорії «людський капітал». І саме людський капітал та його постійний розвиток є запорукою створення і зростання в суспільстві додаткового продукту. Історично цей продукт змінювався. Так, за рабовласницького ладу він виступав у вигляді продуктів, робіт, послуг, які отримувало суспільство в результаті діяльності рабів. В епоху Середньовіччя формою додаткового продукту виступав вже лихварський відсоток у вільних селян. За феодального суспільства додатковий продукт набув форми ренти. А на стадії капіталізму – форми додаткової вартості.

В сучасній Україні через досить високий рівень податків велика частина додаткового продукту надходить до держбюджету, що є стримуючим фактором розвитку підприємництва, але сприяє зростанню фондів суспільного споживання. В той же час, значна

частина додаткового продукту перебуває в секторі тіньової економіки. З одного боку, така ситуація має забезпечувати розвиток людського капіталу на макро- і мезорівнях, з іншого – призводить до погіршення його кількісних та якісних характеристик на особистому та макрорівнях.

Таким чином, історичні умови завжди визначали характер і пріоритетність факторів суспільного виробництва, а відтак – розмір додаткового продукту. Інакше, додатковий продукт є результатом взаємодії факторів суспільного виробництва. З початком постіндустріального етапу, який характеризується інноваційним розвитком продуктивних сил і вимагає високої якості робочої сили, пріоритетним фактором суспільного виробництва об'єктивно вважається людський капітал. Тому основним засобом подальшого нарощування додаткового продукту суспільства є інвестиції в людський капітал на усіх економічних рівнях.

Список літератури: 1. Волошина С.В. Парадигма людського капіталу як відображення умов суспільного виробництва / С.В. Волошина // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – 2014. – Том 19. Випуск 2/1. – С. 8-13. 2. Mill J. Principles of Political Economy. - L., 1920. - p. 47. 3. Schultz T. Investment un Human Capital: The Role of Education and of Research / T.Schultz. - N.Y., 1971. - p. 16, 129.